

ÖZGÜRLÜK YA DA NEDENSEL BELİRLENİM, ÜÇÜNCÜ BİR OLASILIK (ANTİNOMİ) MÜMKÜN MÜ?

Güven ÖZDOYRAN*

ÖZET

Özgürlük ve nedensellik iki temel felsefi kavramdır. Bu iki kavram arasındaki sorunlu ilişki felsefi sistemler arasındaki ilişki üzerinde de dolaylı olarak etkilidir. Bu yazının amacı, bu iki kavramı Kant'ın ilk kritiğini merkeze alarak tartışmak, Kant'ın üçüncü antinomideki çözümünü özetleyerek, bu çözümü yorumlamaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Özgürlük, Nedensellik, Üçüncü Antinomi, Anlama Yetisi, Akıl*

* * *

Açıktır ki, iki kavram, “özgürlük” ve “nedensel belirlenim” birbirini dışlayan, eğer biri tercih edilecekse diğerini zorunlu olarak dışarıda bırakan, öyle ki birine doğru olan yönelim diğerinin olasılığını reddetmeyi dayatan ve artık günümüzde neredeyse iki temel ideolojik pozisyonudur. İstisnasız olarak tüm nesnelerin doğadaki nedensellik yasasına tabi olduğu, belirlendiği bir dünyada özgürlük kavramından bahsetmek mümkün değildir. Bu yasayla kurgulanan bir dünyada, insanı edimlerinden dolayı sorumlu tutmaktan bahsedilemez. Doğadaki bir nesne olarak insan da bu nedensellik yasasının katı belirlenimi altındadır ve edimlerini etkileyen motifler başka bir empirik olguda aranmalıdır. Dahası, “suç” ya da “ceza” kavramlarına karşı geliştireceğimiz dil, dolaylı olarak bu iki kavram arasındaki tercihimize göre şekillenecektir. Başka bir deyişle, örneğin “suç” olgusuna karşı takınacağımız tavır, “nedensellik” ve “özgürlük” arasında gidip gelen sarkacın bizi yönlendirmesine bağlıdır.

İddia edilebilir ki, kendi akıl yürütmelerini ya da gerekçelendirmelerini “özgürlüğün” olasılığını ortadan kaldıran, ama “nedensel belirlenimin” önünü açan bir felsefi dizgeden hareketle gerçekleştiren bir birey, aynı zamanda politik, hukuki ya da ahlaki konularda da kendini konumlandırırken bu referans noktasından bağımsız düşünemeyecektir. Kant, açık olarak deneycilerin ahlak konusunda söz söyleme haklarının olmadığını iddia eder. Burada sorun artık bir meşruiyet sorununa dönüşmüştür. O halde, görülüyor ki, bizim daha en başta aldığımız felsefi pozisyon, hukuki ve ideolojik sorunları tartışırken

□ ODTÜ, Doktora Öğrencisi.

yapacağımız akıl yürütmeleri de “belirleyecektir”. Bununla beraber, günümüzde ise “suç” ya da “ceza” olguları yalnızca teknik birer hukuki terime dönüşmüştür. Bu kavramları tekrar “ahlak sistemi” içerisinde tartışmak ve en temelde bilgi felsefesiyle yola çıkmak demek bu kavramları tekrar ussallaştırmak ve onları tekrar ait oldukları bağlama taşımak demektir. Başka bir deyişle, eylemlerimizde özgür olmak için, öncelikli ve zorunlu koşul, bu özgürlüğün bilgisine sahip olmaktır. Bütün bu yorumlar ışığında, Kant iki açıdan son derece önemli bir noktayı temsil ediyor:

Birincisi, bu önem tümüyle “Üçüncü Antinomi”nin bizatihi kendisindedir. Bu antinomide Kant yukarıda vurguladığım özgürlük ve nedensellik yasası arasındaki gerilimi, uzlaşmazlığı ele alır. O, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde, bu antinomiye çözerken özgürlük idesini, nedensellik yasasıyla beraber öne sürer ve bu iki kavramın çelişmeye düşmeksizin bir arada varolabileceğini iddia eder. Ona göre, doğadaki nedensellik yasası bilgi için zorunlu iken, özgürlük de ahlak için vazgeçilmez bir ön koşuldur. İnsan, doğadaki diğer nesnelere gibi nedensellik yasasının koşullarına bütünüyle tabi olsaydı, edimlerinden sorumlu tutulamazdı.

İkincisi, Kant hukuk teorisini ahlak sisteminden türetir. Başka bir ifadeyle, o, hukuk teorisinin temellerini ahlak sisteminde bulur. Bu iki sistemde de temel nosyon “kendini sınırlama”dır. Hukuk sistemi açısından, bu kavram dışsal nedenlerle belirlenir (örneğin meşru devlet otoritesi), ahlak sistemi açısından belirleyen içseldir, akıl'ın kendisidir. İlkinde, dışsal özgürlük sorunun merkezindeyken, ikincisinde “içsel” özgürlük (istencin özgürlüğü) tartışılır.¹ Burada Kant'ın asıl çabası hukuki ödevleri kategorik imperatif'ten türetme çabasıdır. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz: Kant açısından yalnızca ahlak değil, hukuk alanı da ussallık taşır, taşınmalıdır; ve bu ussallık aklın nedenselliği ya da özerkliği ile –özgürlük ile- açığa çıkar. Kant'ın kendi ifadesiyle, özgürlük ahlakın *ratio essendi*'sidir.² Öyleyse, eğer Kant'ın üçüncü antinomide eğilimi antiteze yönelik olsaydı ve aklın nedenselliğini, “özgürlükten kaynaklanan nedenselliği” reddetseydi, bu durumda ne ahlak için ne de hukuk açısından söyleyebilecek sözü kalmış olurdu. Perry'nin vurguladığı gibi, ilk kritikte “özgürlük” kavramı sorunlu da olsa karşımıza çıktığında bunu bir son olarak değil, ama başlangıç noktası olarak almalıyız.³

O halde, Kant üçüncü antinomide nasıl bir çözüm üretir?

¹¹ Immanuel Kant. *Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, 1991, s.42

²² Immanuel Kant. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s.4

³³ Ralph Barton Perry. “The Abstract Freedom of Kant”, *The Philosophical Review*, Vol.9, No.6, 1900, s.630

Kant, özetle, bu ilk kritiğindeki “Analitik” bölümünde, özel olarak “İkinci Analoji”de, Hume’un eleştirileri sonucunda “saygınlığını” önemli ölçüde kaybeden “nedensellik yasası”na “itibarını” yeniden iade etmeye çalışırken, diğer yandan, “Diyalektik”in “Üçüncü Antinomi”yi ele aldığı bölümünde, özgürlüğün teorik zeminini kurmaya, aklın bir idesi olarak “aşkınsal özgürlük”ü bu yasanın koşullarından kurtarmaya çalışır. Böylelikle Kant, “Analitik”te, nedensellik yasasının nesnel geçerliliğini dayandırdığı bilginin koşullarını kurar. Bu kurma süreci aynı zamanda deneyimin sınırlarını belirler. Kant için, deneyim empirik bir bilgidir.⁴⁴ Fakat diğer yandan aynı deneyim, tümüyle görüngülerin sentetik birliğine dayanır. Yargının sağladığı analitik birliğinden farklı olarak, sentetik birlik aynı sürecin farklı yönleri olan üç ayrı sentez ile sağlanır (A edisyon, Aşkınsal Çözümleme –nesnel çözümleme-: *görüde tamalığın sentezi, imgelemede yeniden üretimin sentezi, kavramda tanımanın sentezi*). Böylelikle içerik saf görü formları olan uzam-zaman ile sağlanırken, “bilgi” verili olanların bu sürece tabi olmasıyla ortaya çıkar. Kant’ın ifadesiyle “düşünceler içerik olmadan boş, görümler kavramlar olmadan kördürler.”⁵⁵ Anlama yetisinin saf kavramı olarak nedensellik de mümkün deneyimin nesnelere uygulandığında geçerlilik kazanır. Bu anlamıyla, nedensellik kategorisi deneyimin zorunlu bir koşuludur. Bizim için deneyimi mümkün kılan, tüm nesnelere neden-sonuç ilişkisi içinde algılamaktır. Dolayısıyla, öyle sanıyorum ki, şu şekilde formüle edebileceğimiz bir genelleme en azından ilk kritik söz konusu olduğunda doğru olacaktır: Aşkınsal olan her bilgi, ya da bilgi içerisindeki her aşkınsal öge *saf (rein), a priori*’dir, ancak her saf öge aşkınsal değildir. Sadece deneyime uygulanabilen saf öge ya da bilgi aşkınsal olabilir. Kant, “Diyalektik”te ise doğadaki nedensellik yasası ile beraber numen bir neden olarak “aşkınsal özgürlüğü” de öne sürer. Bu durumda, deneyimin birliği ilkesini ortadan kaldırdığı için, deneyimin sınırlarını aşan bu özgürlük idesi problemlili bir kavramdır. (Aklın idesi derken Kant’ın kastı “deneyim dünyasında kendisine karşılık gelen hiçbir obje olmayan” kavramdır. Akıl, deneyimin nesnelere ile değil, ama yalnızca anlama yetisi ve onun kategorileri ile ilişki kurar. Akıl bu ideleri üretirken hala anlama yetisinin kavramlarıyla çalışır. Çünkü anlama yetisinin saf kavramları düşünce formlarıdır ve onları kullanmaksızın “düşünmek” mümkün değildir. Yani, “numen” düşünülürken yine bu kavramlar üzerinden çalışılır. Ancak bu tür kullanımda kavramların empirik değil, “aşkınsal” kullanımı söz konusudur ve aşkınsal kullanımda kavramlar duyusallık tarafından verilen deneyim nesnelere değil, kendinde şeylere uygulanır –Kant çalışmasının bazı bölümlerinde “aşkınsal” ile “aşkın” terimlerini, aralarında anlam açısından kesin ayrımlar olmasına rağmen, birbirlerinin yerlerine kullanır-. Başka bir ifadeyle, anlama yetisi

⁴⁴ Immanuel Kant. *Critique of Pure Reason*. Bedford & St. Martin’s, Boston, 1965, B 218

⁵⁵ A 51/B 75

“düşünme kapasitesi” olarak tanımlanır, ama aynı anlama yetisi yukarıda sözü edilen “sentez” ile çalışırsa aynı zamanda “bilme” kapasitesidir. Dolayısıyla, anlama yetisinin kategorileri duyusallık ile verilenlerin sentetik birliği ile ilişkili iken, aklın kavramları, yani ideleri, “genel olarak tüm koşulların koşulsuz sentetik birliği” ile ilişkilidir.⁶ Aklın ideleri, anlama yetisinin kavramlarından farklı olarak “şematize” değildir.) Ancak Kant ne doğadaki nedensellik yasasından ne de özgürlük idesinden vazgeçecektir, bunun yerine bu iki farklı nedenselliğin birbiriyle çatışmadan bir arada varolabileceğini göstermeye çalışır. Aslında, temel olarak bu ilk kritiğinde Kant’ın amacı böyle bir özgürlük idesinin nesnel gerçekliğini ispatlamak değil, yalnızca onun doğadaki nedensellik yasasıyla çatışmadığını göstermektir. Bunu yaparken de, aşkınsal idealizmin temel ayrımını, “duyulur dünya” ile “düşünülür dünya” ayrımını öne sürer, böylece birbirini dışlayan bu iki kavram, nedensellik ve özgürlük, farklı zeminlerde birbirleriyle çatışmadan bir arada varolabilir. Kant üçüncü antinomide özgürlüğü kurtarabilmek için bazı kavramlar, ayrımlar öne sürer: “dinamik-matematiksel sentez”, “homojen-heterojen”, “ilk başlangıç”, “sonlu-sonsuz seri”, “yeterlilik” v.b. Böylelikle Kant, birbiriyle çelişir görünen bu iki kavramı bir arada tutmaya çalışır, daha doğru bir ifadeyle sisteminde özgürlük’e meşru bir biçimde yer açmaya çalışır.

Öncelikle, Kant antinomilerin yapısını açıklamak için *Antitetik* (*Antithetik*) kavramını kullanır.⁷ Buna göre, burada tek yönlü bir argüman yoktur. Tersine, birbiriyle çatışan iki sav söz konusudur –tez ve antitez- ve bu iki sav’dan hiçbiri bir diğeri üzerinde üstünlük sağlayamaz. Bu savlar, aklın doğası ve ilkesi gereği, ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir.

Üçüncü antinominin “tez”i doğadaki nedensellik yasasının tek başına “doğa”yı açıklamakta yeterli olamayacağını, bununla beraber ikinci bir nedenselliği, “özgürlük” yoluyla nedenselliği varsaymamız gerektiğini iddia eder. Tez’in bu iddiasına göre, eğer doğadaki her şey nedensellik yasasına tabi ise, yani doğadaki her olayın zamansal olarak kendisinden önce gelen bir nedeni varsa, bu durumda zamansal olarak önce gelen bu neden’in kendisi de daha önce gelen başka bir olayın sonucu olacaktır ve bu nedensel seri hiçbir zaman tamamlanamayacak ve başlangıcı olmayacaktır. O halde, bu seri bize hiçbir zaman nedensel bir açıklamayı sağlayacak yeterli koşulu da sunamayacaktır. Böylece, tez’in argümanına göre, tek başına nedensellik yasası kendisiyle çelişiktir. Bu noktada tez’in argümanlarına daha dikkatle bakmak gerekiyor. Tez burada nedensellik yasasının katı belirleniminden kurtulabilmek için zorunlu bir neden olarak özgürlüğü öne sürerken, “açıklayıcı olma”,

⁶⁶ A 391/B334

⁷⁷ A 421

“yeterlilik”, “gerçek neden” ve “ilk başlangıç” gibi kavramlar neredeyse argümanın bütün ağırlığını taşır. Bu argüman içinde bütün bu saydığımız kavramlar birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Buna göre, “ilk başlangıç” kavramı bizi zorunlu olarak bir diğer kavram “gerçek ya da doğru neden” kavramına gönderir. Böyle bir neden, içerisinde mutlak *kendiliğindenliği* (*spontaneitat*) barındırır. Bu kendiliğindenlik Kant tarafından “aşkınsal özgürlük” olarak adlandırılır. O “özgürlük”ü “kendiliğinden yeni bir durum başlatma gücü” olarak tanımlar. Böyle bir kendiliğindenlik zamanda belirlenen ve zamansal olarak daha önce gelen başka bir nedeni gerektirmez. Böyle bir özgürlükten kaynaklanan nedenselliğin kendisi de duyular dünyasında yer almazken, dolayısıyla empirik yasaların belirleyiciliği altında değil iken, başlattığı nedenler dizisi duyular dünyasında yer alacaktır. Sonuç olarak, tez’in argümanına göre, özgürlükten kaynaklanan nedensellik olmadan nedenler dizisinde biz hiçbir zaman “ilk neden”e ulaşamayacağız. Böyle bir durumda da tamamlanmış bir seriden bahsedilemez. Kant’a göre bir neden nihai açıklamayı verebildiği sürece “gerçek neden” olabilir. Başka bir ifadeyle, sadece “gerçek neden”, kendisi görüngüler alanında olmayan mutlak bir kendiliğindenlik olabilir. Böylece, kendiliğindenlik özelliği nedeniyle bir ilk neden olarak özgürlük kendisinin nihai açıklamasını verebilir durumda olacaktır. Burada nedensellik yasası her olay için yeterli bir nedeni gerektirmektedir ve böyle bir yeterlilik görüngüler alanında yer alan ve dolayısıyla zamanın koşullarına tabi olan nedenler tarafından sağlanamaz; çünkü mümkün deney alanında serideki her olay kendisinden önceki bir olay tarafından belirlenmiş durumdadır. Böylelikle bu serideki her öge türetilmiştir ve koşulludur. O halde, Kant’a göre, evrensel nedensellik yasası nedensel serinin mutlak bir totalitesini bize veremeyeceği için, akıl zamansal olarak önce gelen bir olay tarafından belirlenmeyen, yeni bir seri başlatma yetisine sahip “kendiliğindenlik” idesini, özgürlüğü, üretir.⁸⁸ Akıl bir idesi olarak özgürlük mümkün deneyim alanında verili değildir, dolayısıyla teorik akıl tarafından kavranamaz. Nedensellik kategorisinin kaynağı anlama yetisinin kendiliğindenliği iken, özgürlük idesi kaynağını aklın kendiliğindenliğinde bulur. Bu durumda, yukarıda bahsettiğim özgürlük ve nedensellik arasındaki gerilim, Kant söz konusu olduğunda anlama yetisi ile akıl arasındaki gerilime dönüşür.

Diğer yandan antitez, dünyada özgürlük gibi bir nedenselliğin olmadığını ve meydana gelen her olayın doğa yasalarına tabi olduğunu öne sürer. Aslında, antitez tüm gücünü analitik’te kurulmuş olan sistemden alır. Ve onun üzerine yeni bir argüman inşa etmez. Antitez’e göre, eğer kendisi görüngüler dünyasında olmayan, ama etkisi bu dünyada yeni bir seri başlatabilen böyle bir özgürlük varsayılırsa, deneyimin birliği ilkesi ortadan kalkacaktır. Başka bir ifadeyle, bu şekilde

⁸⁸ A 533/B 561

kurgulanan aklın özgürlük idesi, İkinci Analoji’de kurulan nesnel ve evrensel olduğu gösterilen nedensellik yasasıyla çelişir.

Kant’a göre bu, görünürde bir çatışkıdır, yani birinci ve ikinci antinomiden farklı olarak bu aklın gerçek bir çatışkısı değildir. Burada hem tez hem de antitez doğrudur. Eğer biz aşkınsal idealizmin temel ayrımını, fenomen ve numen ayrımını çözüm için anahtar olarak kabul edersek, bu antinomi de kendiliğinden çözülmüş olur. Çözüm basittir: Bu iki farklı nedensellik, iki farklı alanda çalışırlar. Yani, bir doğa yasası olarak nedensellik ilkesi görüngüler dünyasında, özgürlükten kaynaklanan nedensellik ise düşünülür dünyada birbirleriyle çelişmeden varolabilir. Bu anlamıyla insan bir yandan duyulur dünyada yer alan bir görüngü olarak bu nedensellik yasasına tabi olacaktır, ama öte yandan aynı insan numen karakteri nedeniyle kendisi zamansal olarak önceden başka bir olay tarafından belirlenmeden yeni bir seri başlatabilecek, yani özgür olabilecektir. Böylelikle Kant belki de felsefe tarihinde üzerinde en çok tartışılan çözümünü göstermiş olur. O aşkınsal özgürlüğün “gerçek”liğini “henüz” göstermediğini, ama sadece teorik açıdan nedensellik yasasıyla çelişmediğini göstermeye çalıştığını söyler. Ona göre bilimle uğraşırken biz yine de doğayı sanki böyle bir özgürlük yokmuş gibi ele almalıyız.⁹ Ancak bu antinominin çözümü hala tartışmalıdır ve bir çok yorumcuya göre Kant burada kendi koyduğu sınırı ihlal etmekte ve meşru olmayan alan içinden konuşmaktadır.

Bu antinomi’nin çözümünde sorunlu gördüğüm iki noktayı vurgulamak istiyorum. Ancak bu sorunları netleştirebilmek için öncelikle bir iki noktanın daha altının çizilmesi gerekiyor. İlk olarak, Kant tarafından, anlama yetisinden farklı olarak, diyalektik’te, akıl’a atfedilen temel görev koşulsuz bilgiye ulaşma eğilimidir. Bunu yaparken akıl bir prensipten yol çıkar: “Eğer koşullu olan verilmiş ise, koşulların tüm serisi ve dolayısıyla tümüyle koşulsuz olan da verilmiştir.”¹⁰ Böylelikle akıl, anlama yetisi ile bize verilen koşullar dizisinde geriye doğru giderek bir ilk nedene, koşulsuz olana ulaşmaya çalışır. Bu regresyon ya da gerileme süreci “sentez”i beraberinde getirir. Bize verili olan koşullu’dan seri içinde geriye doğru giderken aynı zamanda koşullu olanları bir sentez’e tabi tutarız: –gerileyen (regresif) sentez-. Kant bu sentezi ya da regresyonu, diziyi oluşturan öğelerin niteliğine göre ikiye ayıracaktır: dinamik regresyon ve matematiksel regresyon. Bu ayrım son derece önemlidir, çünkü bu ayrımı referans olarak aklın ürettiği antinomiler de dinamik ve matematiksel antinomiler olarak ikiye ayrılır; ve Kant her grup için farklı bir çözüm üretir. Buna göre, matematiksel antinomiler için “ne tez ne de antitez doğrudur” derken, dinamik antinomiler için “hem tez hem de antitez doğrudur” diyecektir. Şimdi, dinamik

⁹⁹ A 672/B 700

¹⁰¹⁰ B 436

regresyonda sentezin yapıldığı dizi içerisindeki her ögenin empirik olma zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla burada “heterojenlik” söz konusudur. Dinamik olması demek, daha önce “analitik” bölümünde de Kant’ın açıkladığı gibi, tek tek nesnelere ilgilenmek yerine, onların birbirleriyle olan ve anlama yetisi ile olan ilişkilerine bakmak demektir. O halde, burada öğelerin hangi türde olduğu göz önünde bulundurulmaz. Ancak diğer yandan matematiksel regresyonda serideki bütün öğeler istisnasız olarak empirik olmalıdır. Başka bir ifadeyle neden-sonuç zincirini oluşturan bütün öğeler birbirleriyle aynı türden, yani homojen olmak zorundadırlar. Kant’ın antinomiler için sunduğu çözümlerin farklılaşmasına tekrar geri dönecek olursak, matematiksel antinomilerde çalışan matematiksel sentezde homojenlik söz konusu olmasına rağmen, yani sadece empirik regresyona izin vermelerine rağmen, aynı zamanda koşulsuz olan talep edilir. Buradaki sorun şudur: Matematiksel antinomiler koşulsuz olanı, tıpkı koşullu olanlar gibi, mümkün deneyim dünyasında ararlar. Ancak böyle bir totalite, koşulsuz olana ulaşma, empirik regresyon ile mümkün değildir, çünkü görüngüler dünyasında her şey koşullu olarak verilir. Bu durumda Kant’a göre matematiksel antinomiler kendileriyle çelişirler. Bu antinomilerde hem tez hem antitez yanlıştır. Dinamik antinomilerde ise serideki her öğe empirik olmak zorunda olmadığı için numen bir ögenin, nedenin olasılığı söz konusudur. Böylece numen bir ilk başlangıç ile serideki totalite sağlanmış olur. Bütün bu açıklamalar ışığında üçüncü antinominin antitez’ine tekrar bakacak olursak sorunu görebiliriz. Burada antitezin nedensel seride sadece empirik öğelere izin verdiği açıktır, yani burada homojenlik dayatılmaktadır. Halbuki Kant’ın kendisi de *Prolegomena*’da nedensel bağıntılarda homojenlik bulunabileceğini ama bunun bir zorunluluk olmadığını söyler.¹¹ Antitezin argümanına göre totalite bu durumda empirik serinin tamamı olarak kavranır. Ancak yukarıda da açıklamaya çalıştığım gibi, Kant için empirik bir regresyon ile böyle bir totalite sağlamak mümkün değildir. Burada antitez, sunduğu argümanlarda serideki öğelerin birbirleriyle olan ilişkilerini değil, tek tek öğelerin hangi türden olduklarını göz önünde bulundurur. Ancak biz Kant’ın matematiksel antinomilerde yaptığı analizi ve sunduğu çözümü göz önüne alırsak şu şekilde bir sonuca ulaşabiliriz: Her ne kadar üçüncü antinomi dinamik olarak sunulsa da, bu antinominin antitezi yalnızca matematiksel regresyona izin verir, bu durumda da antitez kendisiyle çelişir ve doğru olma iddiasını bütünüyle yitirir. Burada, özetle, tek tek antinomilerin konu edindiği nesnelere bakmaksızın, bu antinomilerin zemini olan aklın kendi iç dinamiği ve çözüm için sunulan süreci dikkate alıyoruz.

İkinci olarak, yine antitez karşı argümanını bütünüyle Analitik’te kurulan dile dayandırıyor gibi görünse de son derece kritik bir hataya düşüyor: Numen ve fenomen ayrımını kabul etmiyormuş gibi görünüyor.

¹¹¹ Immanuel Kant. *Prolegomena*. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2002, s.97

92 Özgürlük Ya Da Nedensel Belirlenim...

Kant Analitik'te nesnelere için kural, ilke, yasa olarak ne tanımlıyor olursa olsun bütün bu belirleyiciler sadece görüngüler için geçerlidir. Bu anlamda, Kant nedensellik yasasını kurduğu ikinci analogide “doğadaki her şey istisnasız olarak evrensel doğa yasası tarafından belirlenir” derken, kastı sadece görüngülerdi. Sorunu buradan ele alacak olursak antitez zaten geçerliliği kaybediyor. Ayrıca, şu kesindir ki, en başından beri, Kant özgürlük varsayımına sıkı sıkıya bağlıdır ve o, özgürlüğü nedenselliğin belirleniminden kurtarmak için haklı olarak “numen” kavramına, “düşünülür dünya”ya yönelmiştir. Öte yandan, Kant'ı bu haklı amacında köşeye sıkıştıran yegane problem numen'in bilinemez, ancak sadece düşünülebilir olmasıdır. Onun hakkında yapacağımız her yargı zorunlu olarak mümkün deneyim dünyasının sınırını aşmamıza neden olur. Böylelikle, Kant antitez'in argümanına ya da Analitik'in yasalarına karşı, böyle bir özgürlüğün varlık iddiasıyla, yani numen bir neden olarak özgürlüğün bizatihi içeriğine dair yargıda bulunamazdı. Kısaca, birinci kritikte bilginin sınırı fenomenin sınırı ile çizilmiştir ve Kant aklın nedenselliği olarak özgürlüğü analitik'in argümanlarıyla çatışmadan meşru bir biçimde öne sürebilmek için, antitezin saldırılarına ve Analitik'in argümanlarına karşı onların kendi dillerini kullanır, çizilmiş olan sınırın içinden konuşmaya çalışır. Bu şekilde aynı zamanda mümkün deneyim'in sınırını ihlal etmemiş olur. Bütün bu nedenlerden dolayı, Kant “ilk neden”, “tamamlanmış seri”, “gerçek neden”, “yeterlilik”, “açıklama”, “sonlu seri sonsuz seri” gibi kavramlar kullanır ve böylelikle kısmen hala Analitik'in çizdiği sınırlar içindedir. Kant'ın temel sorunu bu kavramlar değildir, bu kavramlarla yapay bir biçimde oynar. Bu kavramlar numen bir nedenselliğin içeriğine dair bir şey söylemez, tam tersine onlar empirik nedensellik yasasının eksikliğine dair bir şeyler söyler. Burada vurgu nedensellik yasasının noksanlığına dairdir. Ancak bu durum bazı hayati sorunlara yol açar. Analitik'in dilini Antitez'e karşı kullanmakla, Kant sadece Antitez'e zarar vermiş olmaz, ama aynı zamanda “kusursuz” olduğunu düşündüğü Analitik'in argümanlarına da zarar vermiş olur. Diğer bir deyişle, bu durumda deneyimin birliği ilkesi de bozulmuş olur. Görüngüler alanında, nedensel dizideki öğeler, yeterlilik koşulunu yerine getiremediği için, ikinci analogide nesnelligi ve evrenselliği kanıtlanan nedensellik yasası da kendisiyle çelişir duruma gelmiştir. Böylelikle, Kant üçüncü antinomide çözüm olarak bu iki nedenselliğin çatışmadan bir arada varolabileceğini söylese de artık elimizde sadece bir tek nedensellik kalmıştır: özgürlük'ten gelen nedensellik. Birinci kritikte açıktır ki, başlangıçtan üçüncü antinomiye kadar, nedensellik yasasının varlığı tartışmaya yer bırakmaksızın gösterilmiş ve kabul edilmiştir, -çünkü bu nedensellik olmadan deneyim bizim için mümkün olmazdı-, bu antinomi de ise Kant'ın amacı yalnızca özgürlük'ün olasılığı için yer açmaktı. Ancak, bütün bu yukarıda saydığım gerekçelerden ötürü argüman, doğadaki nedensellik yasası ile

özgürlük arasında bir çekişmeye dönüşmüş, ve sonuçta şaşırtıcı bir biçimde nedensellik yasası özgürlük'e bağımlı hale gelmiştir.

Sonuç olarak, her ne kadar Kant'ın savunduğu bu bir arada varolabilme durumu sorunlu gibi gözükse de, o felsefi dizgesini nedensellik yasasının katı belirlenimciliğine mahkum etmemiş ve teorik akıl tarafından olasılığı gösterilmeye çalışılan bu özgürlük'ün üzerine kendi ahlak sistemini ve hukuk teorisini kurmuştur. Felsefe tarihindeki belki de en zengin akilyürütmeleri içeren bu antinomi ve çözümüyle nihai amaç olan "ahlak"ı kurabilmeyi meşru kılacak olan "istencin özgürlüğü" için "sorunlu" da olsa "aşkınsal özgürlüğün" mantıksal olasılığını göstermeye çalışmıştır. Böylelikle Kant, felsefesinde ortaya çıkacak muhtemel bir krizi, düğümlenmeyi aşmış olur.

* * *

(Freedom or Causal Determination, Is Third Probability (Antinomy) Possible?)

ABSTRACT

Freedom and natural causality are two basic philosophical notions. The problematic relation between these two notions also has an indirect effect on the relation between philosophical systems. The aim of this paper is to discuss these two concepts by putting Kant's first critique at the center and to interpret his solution by summarizing his solution of third antinomy.

Keywords: Freedom, Causality, Third Antinomy, Understanding, Reason

Kaynakça

- Kant, Immanuel (1965). *Critique of Pure Reason*. Çev.: Norman Kemp Smith, Boston: Bedford & St. Martin's.
- Kant, Immanuel (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev.: İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, Immanuel (2002). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Çev.: İoanna Kuçuradi, Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Perry, Ralph Barton (1900, Kasım). "The Abstract Freedom of Kant", *The Philosophical Review*, Vol.9, No.6.

94 *Özgürlük Ya Da Nedensel Belirlenim...*